

Помиткін Е.О.
Інститут педагогіки і
психології професійної освіти
АПН України

ВІКОВА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ДУХОВНОГО СХОДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Вступ

Духовний поступ суспільства неможливий без наукового обґрунтування процесів та психологічних механізмів духовного розвитку особистості. Одне з найбільш ґрунтовних філософських досліджень духовної проблематики належить Георгу Вільгельму Фридриху Гегелю. “Пізнання духа є найбільш конкретним і тому найвищим та найскладнішим”, – визнає філософ [5, с.6]. Згідно з поглядами Гегеля, проявляючи себе в людині, яка здійснює духовне пізнання, дух досягає свого найвищого прояву. Диференціація ж духу здійснюється у трьох формах: суб’єктивний (природний) дух; об’єктивний дух (особистість) і абсолютний дух (мистецтво, релігія та філософія).

Прояв духовності в структурі особистості можна розглядати у різних площинах, зокрема, як актуалізацію самосвідомості, формування спрямованості та вольових функцій, поєднання інтелектуальності та моральності. Але, в будь-якому разі процес духовного сходження особистості невід’ємний від вікових ознак людини. Природні вікові потреби розвитку людини переважно незмінні протягом багатьох тисячоліть. Визначити й задовольнити їх можна, керуючись лише цілісним поглядом на людське життя. Враховуючи загальне призначення певних вікових періодів, людина може передбачати майбутні події, готуватися до особистісних змін завчасно, а отже, більш свідомо керувати власним життям, реалізуючи свободу вибору.

Аналіз досліджень і публікацій

Аналіз літературних джерел свідчить, що з давніх часів здійснювалися спроби відшукати духовне призначення людського життя як у цілому, так і розподілити його на певні етапи, часові періоди, протягом яких виникають типові новоутворення особистості. Ще в стародавніх індійських літературних джерелах, датованих приблизно 5000 років до н.е., знаходимо розподіл людського життя на 4 великі періоди [11]. Перший період, до 20-річчя, призначається для освіти людини, збагачення досвідом і знаннями, які людство вже накопичило; другий період, від 20 до 30 років, мав на меті створення сім’ї; третій період, від 30 до 50 років, призначався для професійного самоствердження, збільшення як власного добробуту, так і добробуту суспільства; нарешті, четвертий період життя – після 50 років – час переходу від матеріального до духовного служіння. Людині рекомендувалося відмовитися від буденних справ і присвятити себе

головним завданням життя: добрим вчинкам, самовдосконаленню, подорожуванню по святих місцях.

Перші науково-психологічні спроби періодизації вікового розвитку людини ґрунтувалися на медично-біологічних підходах. За основу бралися зміни фізичних та фізіологічних процесів, наприклад, формування зубів дитини, набуття здатності сидіння тощо. Надалі, з розвитком соціальної психології, більше уваги приділялося складним соціальним потребам у взаємодії, спілкуванні, діяльності (Б. Г. Ананьєв, Д. Бромлей, І. М. Бернсайд, Л. І. Божович, Дж. Бірен, В. Бунак, В. Гінзбург, Г. Грімм, І. С. Кон, Н. С. Лейтес, В. Ф. Моргун, Ж. Піяже, Д. Векслер). Так, Л. С. Виготський визначав вік людини як етап розвитку, який характеризується специфічними для нього закономірностями формування організму та особистості.

Постановка завдання

У поданій статті здійснено спробу створення періодизації, яка б враховувала й пояснювала духовні потреби, кризи та злети людського духу на різних вікових етапах.

Виклад основного матеріалу

Розроблений автором варіант періодизації духовного розвитку людини має такі провідні ознаки як цілісність (усі вікові періоди розглядаються в єдиному життєвому просторі від ембріонального розвитку, народження і до смерті людини); функціональність (установлення функціональної залежності психічних процесів у часі) та взаємозумовленість життєвих періодів (розгляд надбань кожного вікового періоду як суми надбань попередніх і базису подальших психічних надбань). Для зручності вікові етапи подано у вигляді синусоїдального графіка, що полегшує порівняння та встановлення зв'язків між різними періодами життя (рис. 1). Перший полуперіод синусоїди (до 12 років) відповідає процесам оволодіння дитиною навичками спілкування, засвоєння смислів та цінностей, формування волі, активізації пізнавальної та творчої діяльності. Другий полуперіод – час реалізації здобутого в особистому житті. Надалі ж, чередування процесів засвоєння та реалізації відображує динаміку особистісного розвитку.

Відправною точкою людського життя є народження, однак вже під час ембріонального періоду на формування духовного світу дитини суттєво впливають особливості емоційно-почуттєвого стану матері. Радість, подив, піднесеність викликають відповідні позитивні реакції з боку ненародженої дитини, тоді як образи, ревності, гнів та заздрість негативно позначаються на формуванні структур психіки й організму малюка в цілому. Дитина живе у своєрідному космосі материнського організму, настроюється на камертон материнського серця і на все життя у підсвідомості зберігає пам'ять про це єднання. Момент народження супроводжується стресом через втрату дитиною та матір'ю єдності й гармонії.

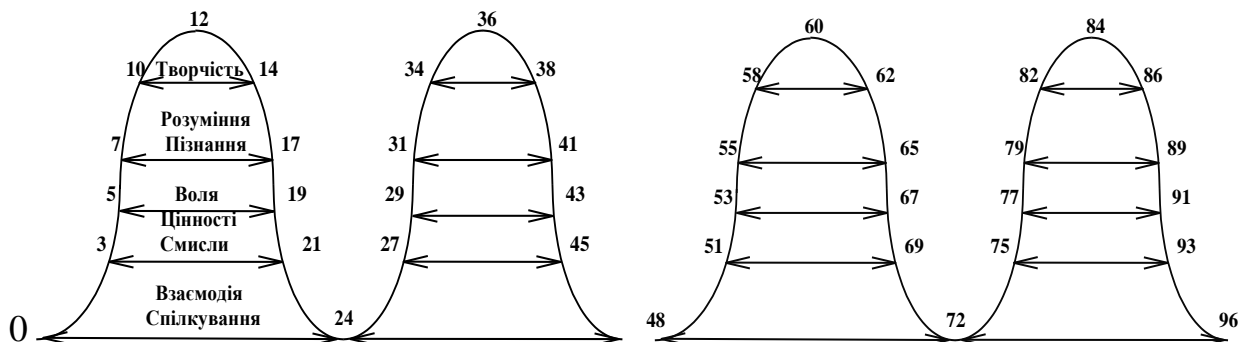

Рис. 1. Функціональний взаємозв'язок вікових періодів життя людини.

З перших років життя дитина несвідомо прагне відновити втрачену єдність у сімейному колі. Батьки стають для малюка ідеалом для наслідування, а сімейні цінності - першим ціннісним орієнтиром. Дитина спостерігає за поведінкою батьків, їх способами спілкування, намагається наслідувати ходу, інтонації голосу. Як видно з рис. 1, цей період має проєкцію на період 21-24 роки, а надалі – 45-48 років. У період 21-24 років більшість молоді намагається створити власну сім'ю, нерідко шукаючи нареченого відповідно до ідеалу, що зберігається в пам'яті з дитинства. Якщо в сім'ї панувала атмосфера злагоди, взаєморозуміння, а не самоствердження батьків - дитина засвоює цей спосіб поведінки як ідеальний і на його основі будуватиме взаємини з однолітками та майбутньою половиною. Період 45-48 років також позначається сімейною нестабільністю, коли, після прожитої значної частини життя, подружжя робить ревізію стосунків, іноді - починає новий пошук своєї половини.

У період 3 - 5 років діти активно грають у різноманітні ігри, що допомагає засвоєнню в ігровій діяльності глибинних орієнтирів, рольових функцій, смислів і мети життя. Через це важливо допомогти дитині обрати гру, яка своїм змістом спрямовувала би до високих ідеалів: надання допомоги потребуючим, врятування від небезпеки, перемога дружби над ворожнечею і т. п. Життєві цінності й смисли дитина намагається відшукати всюди, особливо - у розповідях дорослих, у казках і піснях. Тому зміст оповідань, казок і пісень має проходити ретельну експертизу батьками та вихователями на предмет впливу на свідомість і підсвідомість дитини. На думку Гегеля, найважливішим моментом у духовному розвитку дитини є народження здатності осягати власне "я"; "...з цього моменту вона починає звільнюватися від своєї зануреності в зовнішній світ і стає здатною до рефлексії над собою. Спочатку ця пробуджуюча самостійність знаходить вираз у тому, що дитина навчається *грати* з чуттєвими речами. Але найрозумніше, що діти можуть зробити з власною іграшкою, полягає в тому, що вони її ламають" [5, с. 85].

Недостатня сформованість у дитинстві життєвих смислів надалі ускладнює переживання підліткового віку, коли природний максималізм може посилювати вплив зовнішніх життєвих труднощів. Так, віковий період

3 - 5 років має проєкцію на період 19 - 21 рік (рис. 1). Статистичні дані свідчать, що більшість самогубств у світі відбувається близько 19-річчя. Аналіз записок, які залишали після себе молоді люди, засвідчує їх однотипність. У різних формах самогубці констатують відсутність сенсу подальшого життя, безцільність існування внаслідок переживання особистої трагедії: зради друзів, нерозділеного кохання або втрати близької людини. Від самогубства людину утримують смисли подальшого існування на Землі. Якщо в ході ігрової діяльності та засвоєння змісту казок ціннісно-сміслова сфера дитини була достатньо збагачена, то в подальшому складні життєві ситуації не спроможні позбавити людину головних орієнтирів у житті.

Наступний віковий період, 5 - 7 років, є надзвичайно важливим для формування волі, як психологічної умови духовного зростання. Вольові якості формуються через тренування здатності керувати власними бажаннями, вміння доводити справу до кінця, нести відповідальність за виконання своїх обов'язків. Обов'язки дитини можуть бути різними за складністю – від застеляння ліжка та прибирання кімнати до піклування про інших (братів, сестер, домашніх тварин і рослин). Головне – формування здатності докладати зусилля та досягати результату. Нерідко у дорослої людини духовні прагнення не реалізовані, що засвідчує конфлікт між спрямованістю та вольовою саморегуляцією особистості.

За наведеною періодизацією, вік 5 - 7 років має проєкцію на досить критичний, як уже зазначалося, період 17 - 19 років, а надалі позначається на 30-річчі (рис. 1). Недостатня сформованість вольових зусиль призводить до втрати самоповаги після прояву чергової слабкості. Навпаки, здатність керувати собою складає основу успішного самовдосконалення. Якщо батьки тактовно допомагають дитині здійснювати її плани, це сприяє розвитку ініціативи, позитивному самоствердженню. Навпаки, переживання дитиною невдач від нездійснення задумів може сприяти безвідповідальності, сліпій покорі обставинам і почуттю провини.

Період 7 - 10 років - це час, коли межі сім'ї поступово стають для дитини тісними. У більшості країн у віці 6-7 років дитину віддають до школи. Вона активно пізнає світ, шукає єдності з першим вчителем, із новими друзями. При цьому сімейні ідеали та цінності порівнюються з цінностями інших. На жаль, зміст шкільних програм, активізує, переважно, ліву півкулю мозку. Їх слід збагатити психолого-педагогічними заходами, спрямованими на розвиток емоцій, естетики, духовності дитини.

Віковий період 10 - 12 років позначається процесом активізації різноманітних здібностей дітей. Це час творчої активності, коли учні записуються у численні гуртки, студії, спортивні секції. Споживання інформації та досвіду дорослих вони прагнуть врівноважити самореалізацією, отриманням власного досвіду у різних видах діяльності. Чим багатшим є досвід такого самопізнання, тим меншої кількості помилок молоді люди припустяться під час вибору майбутньої професії.

Нарешті, перша з чотирьох вершин життя (рис. 1) - дванадцятиріччя являє собою кульмінаційний період. У людській природі прокидається

самосвідомість, народжується особистість. Здатність брати відповідальність за себе, за близьких людей, за світ може проявитися не скоро, але відтепер духовний розвиток стає більш усвідомленим. Результатом проходження 12-річчя є або самостійність, зростання відповідальності або подальше споживання чужих знань і досвіду, сліпа слухняність.

У 12-14 років випробуванню підлягають уявлення про добро та зло, установки батьків, про те, що слід бути слухняним (а цим нерідко маніпулюють інші), поважати дорослих (а вони не завжди цього заслуговують) і т.п. Стародавні традиції враховували, що з моменту дванадцятиріччя дитина починає протиставляти себе дорослим, а отже, ставитися до неї слід, як до дорослої. Якщо ж у школі, у сім'ї це не береться до уваги, то природна вікова потреба змушує дитину шукати самопрояву в інших життєвих ситуаціях.

“До юнака підліток дозріває тоді, коли при досягненні статевої зрілості в ньому починає пробуджуватися та шукати собі задовільнення життя роду. Зміст ідеалу наповнює юнака почуттям дієвої сили, він уявляє себе покликаним і здатним перетворити світ або в усякому разі гармонізувати світ, який здається йому недосконалим” – вважає Гегель [5, с. 88].

У віковий період 17 - 19 років підвищуються, з одного боку, інтелектуальні здібності дітей, а з іншого - усвідомлюється потреба у чіткій ціннісній орієнтації, у розвитку свідомості. Як вказувалося раніше, однією з головних причин критичності цього періоду є недостатня сформованість ціннісно-сміслової сфери дитини близько 5 років. А. Ц. Гармаєв називає точку 19-річчя критичною, коли «всі попередні стереотипи розпливаються, перестають бути твердими і незрозуміло тепер, що є цінністю для юнака чи дівчини» [4, с. 33]. Подібні переживання трапляються і близько 30-річчя (рис. 1). І в першому, і в другому випадку людині потрібна неабияка воля для подолання внутрішніх дисгармоній.

У 17 - 19 років суттєво змінюється життєва позиція юнака чи дівчини, що пов'язано з вибором професії, початком інтимного життя, формуванням свідомого та самостійного світосприйняття. Потреба у реалізації єдності знаходить відображення у створенні кола друзів та власної сім'ї відповідно до ідеальних уявлень про дружбу та кохання. Поступово зростає відповідальність як ознака духовності.

Період 19-28 років - становлення авторства власного способу життя. Якщо батьки намагаються стати на заваді – цей період супроводжується бунтом проти батьківської сім'ї, суспільства. Молода людина повинна інтегруватися у професійний, соціальний простір людської спільноти. Це прагнення до інтеграції також можна розглядати як похідну прагнення до єдності. Близькі стосунки юнака чи дівчини з протилежною статтю дозволяють побачити себе з боку інших і прискорюють самопізнання. Поява молодої сім'ї змушує нести відповідальність за свої вчинки, за збереження сімейної вірності як умови єдності. Для батьків дотримання принципу невтручання в сімейні стосунки дітей приносить більше користі, ніж нав'язування власних суджень.

Близько 27 років накопичення досвіду дозволяє молодій людині поглянути на особисте минуле та оцінити події юності. Цей період відповідає 3-5 рокам, періоду засвоєння смислів, але тепер відшуковуються не загальні, а власні смисли, формулюється особиста мета життя, здійснюється пошук його закономірностей, оцінка правильності чи неправильності життєвих рішень і вчинків. У 28 років людина може вирішити або здійснити своїм життям оригінальний внесок у скарбницю людства, або своїм буденним життям повторити те, що вже зроблено. Її стосунки з оточуючими можуть бути свідомими, а життєвий шлях - відмінним від шляху попередників, за умов усвідомлення власних ідеалів, цінностей і смислів. Духовність знаходить прояв у здатності перетворення спадщини минулого людського досвіду в засіб виразу індивідуальної духовності, що може дати внесок, якого досі не існувало.

Близько 30-річчя відбувається активна переоцінка цінностей та побудова життєвих перспектив, усвідомлюється необхідність подальшого професійного, соціального та особистісного зростання. Людина неначе народжується для суспільства, для реалізації єдності не тільки з власною сім'єю, друзями, але й з однодумцями, колегами.

Особливим моментом життя вважають 33-річчя, так званий вік Христа, що позначається вибором між духовним і матеріальним. Що буде поставлено на перший план, а що підпорядковано? Що є метою, а що тільки засобом? Спокуси Христа яскраво ілюструють хід людського мислення, труднощі вибору і, нарешті, перемогу. Вибір духовного метою, а матеріального - засобом відрізняє людину від усього тваринного світу. Розуміння цієї істини або нерозуміння призводить до спрямованості життєво важливого рішення щодо справи всього життя, яке пов'язують із віком близько 35 - 36 років.

36-річчя завершує черговий цикл життя, пов'язаний з тими надбаннями, які людина отримала від батьків і найближчого оточення та починає прояв глибинного "Я" людини в соціумі. Оглядаючи світ із цієї вершини, людина по-новому бачить його недосконалість. Її прагнення до єдності зумовлює бажання додати щось корисне до суспільних надбань. Результатом проходження цієї вершини є або знаходження власного життєвого шляху відповідно до своїх особливостей, побудова життя як оригінального твору мистецтва або повторення шляху вже пройденого іншими, подальше споживання чужих знань та досвіду. Невірний вибір призводить до виникнення кризи нереалізованості.

Період 36 - 40 років недаремно порівнюють із підлітковою кризою 12 - 16 років. Тут відмічається така ж нестабільність, актуальною є потреба у самопрояві та самоствердженні, підвищується самокритичність. Людині не сидиться на місці, хочеться нових відкриттів і радикальної зміни долі. Близько 40 років відбуваються спроби проаналізувати життєвий шлях з метою відповісти на запитання: "Навіщо це все?". Нерідко це пов'язано з підсвідомим відчуттям непотрібності, незначущості своїх дій. Здається, що залишився останній шанс зробити справу, яка потрібна всім, яку ніхто не здатен зробити так добре. Думки про те, що через 50 - 100 років про все

досягнуте ніхто і не згадає, піддають сумніву доцільність докладених зусиль, витраченої емоційної енергії. Криза нереалізованості є типовішою для чоловіків, оскільки саме для них робота і професійне визнання є більш актуальним. "Що я зробив для світу?" - запитує себе чоловік. "Яку дитину я народила й виховала?" - запитує жінка. Щоправда, прийняття сучасною жінкою чоловічих ролей призводить і до появи в неї типової для чоловіків 40-річної кризи. У цілому цей період відрізняється високою продуктивністю за умов духовної спрямованості.

Період близько 41 - 48 років сприятливий для активного перегляду власної поведінки з оточуючими, визначення смислу та цінності соціальних і міжособистісних стосунків. Якщо сил і здатностей на це не вистачає, людина пасивно підкоряється обставинам і звинувачує у своїх невдачах інших або долю. Нерідко вона втікає від власної сутності у світ мрії, музики, книги, активної професійної діяльності, шукає пригод, залишає сім'ю. Їй здається, що саме зараз вона має "останній шанс". Так шлюб, що був узятий заради дитини, руйнується; приятельські стосунки, які склалися заради кар'єри, втрачають сенс, коли людина досягає високого соціального статусу. Посилюється почуття самотності. Багато хто намагається заперечити власний вік: носить молодіжний одяг, цурається однолітків, переймає звички молоді. Погіршення зовнішності, тілесна слабкість наче підштовхують до зосередженості на внутрішньому світі. Зменшення фізичних сил нерідко призводить до зростання сил духовних. Пошук у цьому напрямі може призвести до просвітлення свідомості та глибоких позитивних змін особистості.

Період 49 - 55 років позначається активізацією соціальної відповідальності, потребою спілкуватися з молоддю, передавати власні знання, досвід. Таким чином людина реалізує потребу в єдності на соціальному рівні. Передаючи власний досвід, вона згадує, як виховували її. Це призводить до встановлення не формально-традиційних, а посправжньому близьких стосунків із батьками, якщо ті ще живі. Якщо ж батьків уже немає - виникає відчуття незавершеності стосунків, почуття провини, що не є конструктивним.

У разі, якщо попередній період життя був невдалим - близько 50-річчя людина не відчуває сил для розвитку і каже "я занадто стара для змін". У протилежному разі усвідомлення життєвого досвіду сприяє формуванню нової чесноти - мудрості. Людина відшукує нові закономірності, гортаючи сторінки Книги життя, дедалі більше оволодіває здатністю прогнозувати, передбачати події та поведінку інших.

Близько 56 років особистість святкує третє народження, повторення віку Христа. Знову постає вибір між матеріальним і духовним. У випадку прогресу людина опановує духовно спрямовану діяльність і не втрачає з виходом на пенсію активних зв'язків зі світом. Її думки спрямовані, здебільшого, на передачу власних знань та досвіду майбутнім поколінням. У разі невірного вибору актуалізуються найгірші риси характеру, що проявлялися в дитячому періоді. Немовби у дитинстві, людина ображається,

гнівається на дрібниці. Як наслідок триває спад її емоційної та розумової активності.

Період 56 - 60 років дає особистості ще один шанс змінити щось у власному характері та стосунках, переорієнтуватися, оновити спрямованість праці. Ознакою прогресивного розвитку буде рішення присвятити себе тій чи іншій творчій діяльності на основі напрацювань та досвіду. У протилежному випадку людина задовольняється, переважно, фізичним існуванням.

60-річчя являє собою третю умовну вершину людського життя (рис. 1). Дух в особистості усвідомлює свою загальнолюдську природу. Зріла людина має зробити зрілий життєвий вибір: чим наповнити своє майбутнє – творчими здобутками, мудрістю або буденністю та поступовою втратою фізичних і духовних сил. В античній Греції 60-річчя вважали віком філософів - у цей час творча особистість може поділитися з людством найціннішими надбаннями власного духовного та соціально-культурного досвіду. Досягнутий на цей час певний рівень матеріальної забезпеченості дозволяє зосередитися на проблемах духовного майбутнього людства та інтегрувати в нього власний досвід. Таким чином потреба у єдності реалізується через творчість на загальнолюдському рівні. Невірний вибір викликає бажання завершити всі справи, насолодитися плодами заслуженого відпочинку.

Близько 65 років, коли трудову діяльність в основному закінчено, відбувається різке уповільнення темпу життя. Збільшення вільного часу може активізувати відчуття своєї непотрібності. До того ж, у багатьох людей цього віку є ті чи інші хронічні захворювання. Настає час прийняти життя як власну цілісну історію, не відкидаючи епізодів, що видаються невдалими, не звинувачуючи себе та інших. У випадку незадоволеності або докорів сумління - даний період переживається як критичний. Криза спустошеності посилює страх смерті й відчай від неможливості розпочати життя знову. І навпаки, наповненість спогадів позитивними емоційними переживаннями сприяє виникненню почуття задоволення від виконання власної життєвої місії. Пенсіонери активно працюють на дачах, присадибних ділянках. Утрату єдності з колом друзів і однолітків, яких стає все менше, людина намагається компенсувати через єднання з Природою, активне спілкування з рослинним і тваринним світом.

66-70 років – це період, коли фізичні сили поступаються перед енергією духу; людина або свідомо готується до залишення цього світу, або з острахом відганяє ці думки від себе. У першому випадку її розвиток не припиняється, в останньому - відчуття пустоти, смутку, безцільності життя посилюють кризу спустошеності. Якщо людина закрита для нового досвіду, сконцентрована на тілесних відчуттях і живе одними спогадами – вона немовби обгрунтовує власну непотрібність у Природі. У протилежність цьому, сконцентрованість уваги на духовному зростанні є сигналом про доцільність подальшого життя.

Близько 72-74 років почуття відповідальності за майбутнє - як своє, так і людства в цілому - може сприяти оновленню стосунків людини з власним внутрішнім світом, а також суспільством. Людина потребує уваги та

спілкування з дітьми, онуками та правнуками, намагається встановити й підтримувати єдність між поколіннями. При цьому розумова активність часто поступається емоційній, слабшає пам'ять. Неначе в дитинстві, людина більше орієнтується на почуття. Якщо тіло витримало навантаження, яке склалося у 70 років, близько 77 настають адаптаційні особистісні зміни. Тоді 84-річчя позначається новим життєвим етапом.

84-річна вершина – це четверта велика вершина людського життя, час чергового духовного народження людини, коли дух “усвідомлює власну духовну природу”. У більшості цей період супроводжується відмежуванням від мирського, від метушні та дрібниць. Людина повертається до вічності, до незмінних духовних цінностей. Прагнення до єдності реалізується через усвідомлення себе часткою Всесвіту. Тоді смерть тіла сприймається як перетворення матеріальної енергії у духовну. У багатьох народів традиційною є підготовка людини до “Великого потойбічного переходу”. Керуючись традиційними настановами, людина має “роздати всі борги”, зосередитися на вищих духовних досягненнях. У протилежному випадку посилюється криза безперспективності. Якщо ж вибір є вірним, збагачений досвід при інтелектуальній працездатності народжує творче ставлення до Буття, дозволяє не тільки спостерігати закономірності, а й накреслювати перспективи людського сходження через століття. Як довгожитель людина посідає особливе місце в людській історії. На неї тримають рівняння інші.

Висновки

Узагальнення поданої періодизації духовного розвитку особистості дає можливість виокремити такі закономірності:

1. Людське життя в еволюційно-історичному вимірі – це можливість зробити індивідуальний внесок у скарбницю Всесвітнього духовного досвіду і підтвердити потрібність, доцільність власного існування. У випадку доцільності Природа наділяє людину подальшими силами (фізичними, розумовими та духовними) для продовження життєвої місії. У протилежному випадку, безцільність існування призводить до передчасного згасання функцій, зниження ефективності роботи систем організму.
2. У процесі особистісного зростання духовність з індивідуального надбання перетворюється на спільне надбання людства, на фактор, що об'єднує його представників, незважаючи на індивідуальні чи соціальні відмінності. Дух, “прокидаючись” в окремій особистості, шляхом актуалізації потреби у єдності досягає самоусвідомлення в загальній духовній єдності.
3. Духовний розвиток особистості є динамічним процесом, що містить підйоми та спади, актуалізує життєво важливі вибори, правильність яких позначається на життєвій долі.

Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на поглиблене вивчення проблеми духовного сходження особистості. Користуючись поданою періодизацією, слід зважати на те, що духовне зростання не є абсолютно підпорядкованим часовим обмеженням, тому вікові орієнтири,

подані в періодизації, є лише приблизними, залежними від духовного потенціалу особистості та подій на життєвому шляху, які складають її долю.

Список літератури

1. Бехтерев В.М. Бессмертие человеческой личности как научная проблема // Вестник Знания. – М., 1916. – С.14.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - М., 1968. - 464 с.
3. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
4. Гармаев А.Ц. Этапы нравственного становления ребенка. - М.: Центр межнационального и сравнительного образования, 1991. - 145 с.
5. Гегель Энциклопедия философских наук. Т.3. Философия духа. Отв. ред. Е.П.Ситковский. М., “Мысль”, 1977. - С.85.
6. Моргун В.Ф., Ткачѐва Н.Ю. Проблема периодизации личности в психологии. Учебное пособие. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1981. – 84 с.
7. Моргун В.Ф. Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування // Філософська і соціальна думка: Респ. науково-теоретичний часопис, №2, 1992. – С.27-40.
8. Психология старости. Хрестоматия. / Редактор-составитель Д.Я.Райгородский. – Самара: Издательский Дом БАХРАХ-М, 2004. – 736 с.
9. Рибалка В. В.Моргун: моністична концепція багатовимірного розвитку особистості // Психолог. – 2003. - №20. – Вкладка: персоналії. – 32 с.
- 10.Роменець В.А. Історія психології епохи Просвітництва. - К.: Вища шк., 1993. - 567 с.
- 11.Шри Шримад А. Ч. Бхактиведанта Свами Прабхупада. Шримад-Бхагаватам. Песнь 2 (на русском языке).- М.: "ДВАРАКА", 1992.-673 с.

Едуард Помиткін

ВІКОВА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ ПРОФЕСІОНАЛА

Резюме

На основі узагальнення філософсько-психологічних надбань здійснено розробку періодизації духовного розвитку особистості. Періодизація, подана у вигляді синусоїдального графіку, має такі провідні ознаки як цілісність (усі вікові періоди розглядаються в єдиному життєвому просторі від ембріонального розвитку, народження і до смерті людини); функціональність (установлення функціональної залежності психічних процесів у часі) та взаємозумовленість життєвих періодів (розгляд надбань кожного вікового періоду як суми надбань попередніх і базису для подальших психічних надбань).

Эдуард Помыткин

ВОЗРАСТНАЯ ПЕРИОДИЗАЦИЯ ДУХОВНОГО РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛА

Резюме

На основе обобщения философско-психологических опыта осуществлена разработка периодизации духовного развития личности. Периодизация, представленная в виде синусоидального графика, имеет такие ведущие признаки как целостность (все возрастные периоды рассматриваются в едином жизненном пространстве от эмбрионального развития, рождения и до смерти человека); функциональность (установление функциональной зависимости психических процессов во времени) и взаимообусловленность жизненных периодов (рассмотрение достояний каждого возрастного периода как суммы достояний предшествующих и базиса для дальнейших психических достояний).

Edward Pomytkin

the AGE PERIODS of SPIRITUAL DEVELOPMENT of the PROFESSIONAL

The summary

On the basis of generalization philosophical psychological experience development of representation about the periods of spiritual development of the person is carried out. The periods submitted as the sine wave diagram, have such conducting attributes as integrity (all age periods are considered in uniform vital space from up to birth, birthes and to death of the person); functionality (an establishment of functional dependence of mental processes in time) and interconditionality of the vital periods (consideration of properties of each age period as the sums of properties previous and basis for the further mental properties).